

"Smén i Sannbacken" och andra Landerydsbor:

Joakim Johansson

Blinda Gustav, Mina i Gräslösa, Kalle i Glöggen, Skräddarn i Trägår'n och David skrika.

Ett smeknamn eller ibland ett öknamn kan växa fram under lång tid men kan också bli till genom en ögonblickshändelse. Det kan vara förknippat med en plats eller ett yrke, kanske ett lyte, ett ovanligt efternamn, eller om personen gjort sig känd för något bra eller dåligt.

Men inte bara människor får karaktärsnamn, det ges även till hus och platser.

Ja på otaliga sätt har dessa, vi kan kalla dem karaktärsnamn, tillkommit.

Som hembygdsforskare får jag höra dessa olika namn vid intervjuer och minnen. Vissa personer är bara ihågkomna genom karaktärsnamnet, inte genom det rätta namnet.

Lokala varianter på samma namn kan också förekomma, exempelvis en man i Hjulbro under 1900-talets mitt. Av vissa kallades han för "David skrika" och av andra för "skrikere-David". Anledningen var hans ljusa höga röst.

Ett torp i skogarna mellan Slattefors och Sörby, Lilla Stensäter, kom av okänd anledning att kallas för "Ballrehult". Personer födda på 1920-30-talet har använt detta namn när de nämnt torpet för mig.

Torpet blev tomt redan 1932 när siste torparen flyttade till ålderdomshemmet. Och på hemmet var han känd som "Ballrehultar'n". "Ballre" är östgötska för att skvallra.

Varför namnet uppkom får vi nog aldrig veta, men gissningarna går till att någon i torpet skvallrade mycket.

Att Reinhold Gustav Lindkvist, som i början av 1900-talet bodde vid Edsberga, var en blind borstmakare görs tydligt av att han kallades "Blinda Gustav". Enkelt och beskrivande när någon ska förstå vem man pratar om.

Namnen blir till begrepp och när det nått ut till en stor skara så blir det till allmänna uttryck. Ett sådant uttryck är "Smén i Sannbacken". Jag tror att nästan alla som har en äldre anknytning till Landeryd känner till vad som menas. Smeden Anton Karlsson byggde 1927 en smedja vid Sandbacken och det är till den smedjan som uttrycket hänvisar.

På vägen upp mot Landeryds kyrka passerar du än idag hans smedjebyggnad vid Dockebo. Men uttrycket är sannolikt äldre än Antons smedja.

Nedanför kullen finns grunden efter ett torp som hette Grindstugan.

Det nämns redan 1788. Mycket riktigt fanns det också en grind där. Från år 1839 kallas torpet i kyrkböckerna för Smedstorpet.

Hjulsbrostenen.

Runstenen i Hjulsbro Joakim Johansson

I Hjulsbro har det funnits en runsten, det är bekräftat. Den är tyvärr sedan länge försvunnen och många är de som har funderat på vart den är. Men nu har Annika Johansson, hembygdsforskande präst i Landeryd, hittat nya spännande ledtrådar om vart den tog vägen.

Hjulsbro har alltid varit en viktig passage över Stångån och forsen i Hjulsbro har i många århundraden givit kraft till en kvarn. Vid denna viktiga plats stod ett stort och tungt visitkort från omkring 1000-talet, en runsten vars inskription löd; *"Olöv reste denna sten efter Hove (Hyver) sin gode make"*.

Hur vet vi då att den har funnits där? Jo, bland annat tack vare riksantikvarie Johan Hadorph (1630-1693). Han inventerade runstenar och i hans resesällskap ingick ritare som avbildade stenarna. Efter 1680 var ritaren Johan Peringer (1654-1720) hans följeslagare. Det är för mig okänt vilket år de besökte Hjulsbro, men kanske på forskningsresan de genomförde i Östergötland 1684. Enligt en bläckanteckning på deras träsnitt stod stenen *"Widh Hiulsbroo i Landeryds sochn"*.

När antikvarien Petrus Millberg, som var kyrkoherde i Landeryd 1723-1737, gjorde samma sak 1726 och 1728 noterade han på en av teckningarna; *"Står upprätt något lutande fram åth wid diursbrus bro"*.

Men år 1862 när P.A. Sæve på sin antikvariska forskningsresa kom till Hjulsbro så hittade han ingen sten. Han noterade; *"Runstenen vid Hjulsbro Qvarn fanns ej. Nuvarande mjölnaren hade aldrig sett den, ej heller hört sin fader tala om den"*. Mjölnaren vid Hjulsbro på den tiden hette Sandqvist och hans far var född 1816 i Landeryd.

Vi vet nu att någon gång mellan 1728 och 1800-talets mitt så försvann runstenen. Många har letat och funderat genom åren. C. F. Nordenskjöld skriver på 1870-talet i sin bok *"Östergötlands minnesmärken"*; *"Bland de minnesmärken som kläda höjderna på ömse sidor om Hjulsbro, har den runsten, som uppgives hafva stått på backen vester om Hjulsbro nära vägen ej kunnat återfinnas; ingen i trakten säger sig hafva sett den, ej heller har den vid rifning och reparation af den bro, som här går öfver Stångån, blivit synlig"*.

1993 lyfte några medlemmar i hembygdsföreningen på en stor sten på kullen öster om slussen, i jakten på runstenen, men det var bara en vanlig flat sten.

Men så hittade Annika Johansson nyligen en ny spännande uppgift vid ett besök i Vadstena landsarkiv. Hon letade i Linköpings domkapitels arkiv i 1828 års *"fornminnesinventering"* där alla församlingar skulle skicka in uppgifter till domkapitlet. Lektor Christian Stenhammar som var tillförordnad inventeringsman, tillika kyrkoherde, för Landeryd skrev då följande, daterat i oktober 1829: *"Den vid Hjulsbro för icke längesedan befindliga Runstenen, som äfven anföres af Broocman (Östergöthl. Beskr. sid. 229), är deremot försvunnen. Den har för*

ungefär 10 år sedan, vid qvarnens ombyggnad, blifvit begagnad till grundsten, och således af vårdslöshet förstörd".

Tack vare detta får vi nu äntligen reda på vart stenen tog vägen och att det skedde någon gång i slutet av 1810-talet. Då är det förståeligt att mjölnare Sandqvist ovannämnde får aldrig hade sett någon sten vid Hjulsbro, eftersom han var väldigt ung när stenen försvann.

När Egnahemsrörelsen bebyggde Ekholmen i början av 1900-talet gjordes många fornfynd. 1906 sålde Egnahemsföreningen Hjulsbro gård med kvarn till ett bolag som skulle starta spikfabrik. Redan samma höst revs kvarnen, men tyvärr finns ingen notering om att någon runsten skulle ha påträffats. Om den hade hittats så får vi hoppas att upphittarna hade haft förståelsen att anmäla fyndet och låtit resa stenen igen. Men stora stenarbeten skedde på platsen för den nya spikfabriken. Det byggdes turbiner i forsen med stora stenfundament. Troligtvis användes även runstenen till detta. Varför hittades då inte någon runsten? Ja, det är nog inte lätt att se en sten med inskription bland en massa andra stenar. De runstenar vi kan se idag är ofta ifyllda med färg, likt de sannolikt var när de var nya, för att göra skriften tydlig. Och det är ju inte ens säkert att stenen i Hjulsbro var hel.

Men stenen borde finnas kvar på platsen, i forsen, i en stensättning eller som utfyllnad i marken. Tyvärr är stenen fortfarande borta, men vi har ändå fått reda på vad som hände. De gånger jag har berättat om Hjulsbros historia och har nämnt runstenen så

har jag sagt att, om det är någon som hittar den så kan de kalla sig runstensfinnare i telefonkatalogen. Vi får ge Annika Johansson äran att kalla sig runstensfinnare, men frågan är om det finns telefonkataloger nuförtiden? Eftersom denna uppgift aldrig tidigare varit känd så har Annika också meddelat uppgiften till arkeologer i Linköping så att ytterligare en pusselbit kan läggas till informationen om Hjulsbrostenen. Vem vet, någon gång kanske runstenen i Hjulsbro dyker upp på riktigt.

I sommar kommer
TEATERAKTÖRERNA
till parken med sin
uppsättning av
SÖDERKÅKAR.
Se med på deras
hemsida!

www.kulturaktörerna.se

SPELDAGAR

Lör 15 aug kl. 15.00

Sön 16 aug kl. 15.00

Lör 22 aug kl. 15.00

Lör 22 aug kl. 18.30

Sön 23 aug kl. 15.00

Lör 29 aug kl. 15.00

Lör 29 aug kl. 18.30

Sön 30 aug kl. 15.00

PRIS

Ord.pris - 220kr

Pens/ung - 180kr

MAT - DRYCK - UPPLEVELSE

Välkomna att boka bord.

Laszlo's
KROG CATERING

Hjulsbrovägen 38, Linköping
013-15 15 85 • www.laszloskrog.se

Ryttare Magnus Lejonqvist i Kula

Joakim Johansson

Det var soldattorpet under Harvestad gård i Landeryd som kallades för Kula. Här har bott åtskilliga soldater genom åren. När Lejonqvist och efterträdaren Jonas Lejon bodde här så kan man lätt tänka sig att det i folkmun kallades för "Lejonkulan".

Torpet byggdes sannolikt redan när indelningsverket tillkom i slutet av 1600-talet. I kyrkans husförhörlängder, som börjar 1789, har torpet genom tiderna kallats vid olika namn; Ryttaretorp, Kulla, Kula, Kulan, Soldattorp 114 och efter sekelskiftet 1900 skrevs det som Skogen.

Det sistnämnda är förstäeligt eftersom torpet låg inne i djupaste skogen, drygt två kilometer väster om Harvestad gård. Torpet stod öde efter 1914 och revs på 1920-talet. Stengrunder efter både torp, jordkällare och ladugård finns kvar och mellan grunderna passerar idag Östgötaledens spår. En liten torpskylt, uppsatt av hembygdsföreningen på 1980-talet, markerar platsen som annars är dold av skog och snår. Här bodde min morfars morfars farmors far Magnus Lejonqvist i 35 år.

Magnus Lejonqvist

Den 6 juni 1751 blev det glädje och uppståndelse hos Carl Månsson och Kristina Persdotter i Humpestufva i Landeryd. Den dagen föddes nämligen gossebarnet Måns.

Humpestufva kallades senare för Humpen och låg mellan Hageby och Månestad på en utjord till Slattefors. Hump är just ett äldre ord för en markbit utanför en gårds övriga ägor, en utjord.

Om Måns Carlssons uppväxt vet vi inget förrän år 1772 då han blev antagen som ryttare n:o 114 för Andra Livgrenadjärregementet, Linköpings Kompani för Harvestads rote, med namnet Magnus Lejonqvist. Han var 20 år gammal då han samma år gifte sig med den 32-åriga Stina Håkansdotter och flyttade in i Harvestads ryttaretorp.

Under åren 1772 till 1786 fick Magnus och Stina tre söner och tre döttrar. Alla sönerna dog unga, en 21 år av lungsot, en 7 år av lunginflammation och en som spädbarn av hjärtsprång. Alla döttrar däremot nådde vuxen ålder.

Åren gick och den yngsta dottern flyttade hemifrån 1799 så paret bodde därefter ensamma i skogen. När Magnus var 52 år gammal hade han tjänat regementet i 31 år och slutade den 18 juni 1803. Hustrun Stina som var elva år äldre än Magnus, blev sjuk i lungsot och dog i februari 1807 efter 35 års äktenskap.

Magnus som då var 56 år gammal flyttade ensam till Smedshemmet på Häradsmark i Skeda socken. Han gifte om sig på Nyårsaftonen 1807 med den blott 17-åriga rusthållaredottern Brita Cajsa Fredriksdotter. De fick en son 1808 och flyttade året efter till Sällarebo i Skeda socken där de fick ytterligare en son 1810. De flyttade 1812 till Brita Cajsas föräldragård, Åby rusthåll i Vårdsbergs socken, och Magnus blev brukare där.

Redan 1815 flyttade de för en kort period till torpet Trädgårdstorp på Strömsbro ägor i Svinstad (Bankekind) socken och blev torpare. Där fick de dottern Brita Maja

(min morfars morfars farmor). Spännande är att släktingar till mig i ett annat släktled bodde i samma stuga samtidigt och båda familjerna ovetandes om att deras ättlingar i framtiden skulle få barn ihop.

Familjen Lejonqvist flyttade igen 1815 till Börsebo på Styvinge ägor i Vist socken. Där fick Magnus och Brita Cajsa sitt fjärde och sista barn 1816. Året efter blev Magnus änkling igen då Brita Cajsa dog av slag endast 27 år gammal.

Han gifte om sig för tredje gången 1819 med den 36-åriga pigan i Börsebo Anna Jonsdotter, han var då själv 68 år.

Magnus Lejonqvist avled i sitt hem den 4 mars 1827 av slag och benröta. Han var då nästan 76 år och hade haft tre fruar och tio barn.

Kontaktuppgifter:

Leif Johansson 0703-79 56 73
sekreterare@landerydhbf.se
Lennart Carlsson 013-159290
Per-Arne Johansson 0705-806394
ordförande@landerydhbf.se

Tack!

Till alla funktionärer som ställde upp och hjälpte till med vårt arrangemang den 6/6.

Nationaldagsfirandet 2015!

Ca. 50 personer hjälpte till. Men många äldre tycker det blir långa arbetspass, så nästa år hoppas styrelsen att fler medlemmar kan engagera sig att hjälpa oss!

Utskick via mail

Ibland vill styrelsen meddela om extra information eller en extra aktivitet mellan de ordinarie medlemsbladen.

Om du är intresserad av att få extra information via mail behöver vi din mailadress.

Skicka in din e-postadress till sekreteraren, så får du ett **NYHETSBREV**
sekreterare@landerydhbf.se

ELKONTAKTEN i Linköping

EL TELE/DATANÄT AUTOMATION

lars-goran@elkontaktenlinkoping.se

"Rudadamb och egelbrunn" –
försvunna och glömda vattenhål.

Joakim Johansson

Det var nog många medlemmar som under 2014 års slut tittade på gamla fotografier från vår bygd, i alla fall om man hade möjlighet att bläddra i den nya fotoboken Linköping södra.

I boken syns verkligen hur stora delar av vår bygd som har förändrats från åkermark till villatomter, köpcentra och vägkorsningar.

Eftersom boken bygger på fotografier så kommer vissa historiska detaljer inte med.

Exempelvis det som hände före fotokonstens tillkomst eller det som aldrig har fotograferats.

I mitt arbete med boken och i tidigare hembygdsforskning så använder jag mig väldigt mycket av lantmäteriets fantastiska historiska kartor som finns tillgängliga via webben.

Det är fascinerande att följa en bygds förvandling även med kartmaterial.

Torp och gårdar som tillkommer eller försvinner, vägar som anläggs och andra som plöjs upp till åker. Bygderna har genomgått ständiga förändringar, inte så stora som miljonprogrammets tid under

1960- och 70-talen, men ändå märkbara i kartmaterial.

Vattenhål:

Vid de flesta gårdar runt om i socknen har det ofta funnits öppna vattenansamlingar för att tillgodose djurens och människornas behov av vatten och is.

De har kallats för damm, brunn och källa om vartannat. Många var av mindre storlek, men vid några gårdar har det funnits större dammar.

Vid Sviestad fanns en större vattenbrunn öster om nuvarande gården. Den finns med på karta 1806 och 1947.

I Sörby finns den stora bykällan med på 1691 års karta över Sörby och källan finns ännu kvar.

I en beteshage nordöst om nuvarande Ullstämman återvinningscentral fanns en vattenbrunn som sannolikt grävdes under 1800-talets andra hälft. Den har kallats Markusbrunn och många barn och ungdomar sökte sig dit även från Hjulsbro för att åka skridskor.

Namnet har sannolikt samröre med Markusgården vid Ullstämman.

"Rudadamb"

Vid herrgårdar blev det under 1600-talet populärt att anlägga dammar för fisk.

forts.

minsta pölarna invid gårdar och på de lömskaste skogsdammar, på tillfrusna vattensjuka åkrar och självklart på sina ställen på Stångån.

Att barnen uppehållit sig vid dammar och vattendrag har nog varit vuxnas skräck i alla tider.

Min morfar Sven-Olof berättade till exempel att han som liten "rodde båt" på brunnen vid Stubbetorp. De vuxna hade lagt en lögho i brunnen för att den skulle svälla och täta till slakten. En lögho var ett träkar att ha hett vatten i för att mjuka upp och skrapa av raggen på grisen vid slakt.

Barnen lånade pappas spade och rodde från sida till sida på brunnen.

Spännande men farlig lek.

"Lidl-Parken"

En modern vattensamling i våra trakter är den damm som anlades intill Lidl-butiken när den byggdes vid Ekholmen 2006. Det är nog få som vet om att platsen heter Lidl-Parken, kanske mest beroende på att den inte ger något bestående intryck.

På Landeryds golfbana vid Bogestad finner vi också moderna dammar som förskönar och försvårar golfspelandet. Kanske har du något minne från någon av nämnda dammar? Eller kanske till och med fotografi. Delge gärna till hembygdsföreningen.

Lenastugan:
(Leif Johansson)
som ligger
inklämd mellan
Byggmax,
Ullstämma
Återvinning-
central och
Östenssons i
Ullstämma/Harvestad (Möjetorp väster).

Som fått beteckningen Q och Q1.

Avsikten med bereckningen är att den skulle kunna ligga kvar inom naturmarken, men med egen tomt. Stugan har ett symbolvärde och utgör tillsammans med de omgivande ekarna en kultur och naturmiljö. En skyddsbestämmelse anger att stugan inte får rivas och en annan stuga med omgivande miljö utgör en kulturhistorisk värdefull miljö, enligt 3 kap 12 § PBL (1987).

Hembygdsföreningens styrelse har funderat på vad som kan hända med stugan om den ligger kvar på platsen utan tillsyn, troligtvis kommer att förfalla.

Därför ansökte hembygdsföreningen hos Linköpings kommun om att få ta hand om stugan och flytta den till Hembygdsparken. Först togs beslut i Samhällsbyggnadsnämnden och därefter i kommunfullmäktige om att föreningen får ta över stugan för 1 krona.

Detta låter väl billigt, men det tillkommer en demontering, flyttning och montering av Lenastugan i Hembygdsparken.